

BİRİNCİ DÜNYA SAVAŞI'NDA GÜRCÜ LEJYONU VE FAALİYETLERİ*

*Abdullah BAY***

ÖZ

I. Dünya Savaşı'na Osmanlı Devleti'ni yanına alarak giren Almanya, Doğu Siyaseti'nin bir parçası olarak Rusları Kafkasya'dan çıkartmayı planladı. Bu amaçla, savaşın ilerleyen tarihlerinde her iki devlet çeşitli ortak faaliyetler içine girdiler. Bu faaliyetlerden biri de Gürcistan'a bağımsızlık kazandırmak amacıyla kurulan Gürcü Lejyonu'dur. Ancak, Rusların ciddi direniş göstermesi sonucu Kafkas Cephesi'nde alınan yenilgiler ve Osmanlı ordusunun cephe hattından gerilere çekilmesi planın gerçekleştirilmesini mümkün kılmamıştır. Bu çalışmanın amacı, İttifak devletleri ile Gürcülerin I.Dünya Savaşı'nda çakışan menfaatlerini ve ortak siyasetleri gereği ortaya çıkan Gürcü Lejyonu girişiminin incelenerek sonuçlarının analiz edilmesidir. Bu çerçevede, müttefiklerin Kafkasya siyaseti ile bu siyasete yön veren sebepler ele alınmış, ayrıca savaşla birlikte bu siyasetin başarılı olabilmesi için gerçekleştirilmiş faaliyetler incelenmiştir.

Anahtar Sözcükler: Gürcistan, Kafkasya, Almanya, I.Dünya Savaşı, Osmanlı Devleti, Gürcü Lejyonu.

THE GEORGIAN LEGION AND ITS ACTIVITIES DURING WORLD WAR I

ABSTRACT

Forming an alliance with the Ottoman Empire, Germany joined the First World War with the aim of removing Russians from the Caucasus in line with her East policy. With this purpose, both states

* Bu makale Telavi Devlet Üniversitesi (Telavi State University) tarafından 27-28 Haziran 2014'de Gürcistan'da düzenlenen "III. International Symposium-"The First World War and Caucasus" adlı sempozyumda sunulan bildirinin genişletilmiş şeklidir.

** *Yrd. Doç. Dr. Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, RİZE. abdullahbay1973@gmail.com*

have entered into various joint activities during the war. One of these activities is the establishment of the Georgian Legion that was founded in order to gain independence for Georgia. Yet, defeats in the Caucasus Front as a result of serious resistance of the Russians and the retreat of the Ottoman army became a barrier before the plan. This study aims to review the conflicts between the profits of the Allied powers and that of Georgia, and the outcomes of the attempts made by the Georgian Legion according to their mutual policy. In this context, the Caucasian policy of the allied powers and the reasons that led to it were discussed, as well as with the activities done in order to achieve this policy in addition to the war.

Keywords: Georgia, Caucasus, Germany, World War I, Ottoman State, Georgian Legion.

Giriş

Avrupa'daki büyük devletlerin sömürge rekabeti XIX. Yüzyılın ikinci yarısından itibaren iyice hız kazanmış, bu rekabetin bir sonucu olarak Avrupa devletleri iki farklı ittifak grubuna ayrılmıştı. 28 Haziran 1914'de Avusturya-Macaristan veliahdının Saraybosna'da bir Sırp milliyetçisi tarafından öldürülmesi ile başlayan kıvılcım, dünyayı dört yıl boyunca felakete sürükleyecek bir savaşın başlamasına sebep oldu. Ülkelerin ardı ardına birbirlerine savaş ilan ettikleri bir ortamda devletler savaşı kazanmak için hummalı bir mücadele içine girdiler.

Savaştan önce hazırlıklarına başlayan İttifak grubun lideri Almanya temel politikasını Avrupa cephesi üzerine kurmuş, Kafkasya'yı ise ikinci öncelikli hedefler arasında gördüğünden bölge ile ilgili politikalara ağırlık vermemişti.¹ Ancak savaşın başlamasından sonra meydana gelen beklenmedik gelişmeler tarih boyunca Asya ile Avrupa arasında kuzeyden-güneye, batıdan-doğuya geçiş alanı olan Kafkasya ve ötesini de dış politikanın merkezine yerleştirmiştir. Kafkasya'nın stratejik önemini anlayan müttefikler amaçlarına ulaşmak için vakit kaybetmesizin çeşitli teşebbüsler içine gireceklerdir. Almanya'nın öncülüğünde ve Osmanlı Devleti'nin desteğiyle gerçekleştirilen Gürcü Lejyonu girişimi de bu teşebbüsler arasındadır.

Konuyu incelemeye başlamadan önce lejyon kurma düşüncesinin asıl sebebini oluşturan Almanya ve Osmanlı Devleti'nin Kafkasya Politikası ile teşebbüsün asıl taraflarından Gürcülerin beklenti ve politikalarına da kısaca değinmek gerekmektedir.

¹ Fahir Armaoğlu, *20. Yüzyıl Siyasî Tarihi 1914-1980*, I, Ankara 1994, s.100-102.

Müttefiklerin Kafkasya Politikası

Almanya'nın I. Dünya Savaşı sırasındaki Gürcistan Politikası'nı “*Doğu Politikası*” (*Ostpolitik*) ve bunun sonucu olarak da *Kafkasya Politikası*'nın bir parçası olarak görmek gerekir. Bu politika, Polonya'dan başlayıp Hindistan'a ulaşan, içinde Orta Asya, Kafkasya, Osmanlı Devleti, Rusya, İran ve Afrika'nın da yer aldığı geniş bir coğrafyayı içine alır. Almanya'nın bu politika ile hedefi, İngiltere ve Rusya'yı sömürgelerinde vurarak Almanya'yı geniş sömürgelere sahip bir dünya gücü haline getirmektir.² Almanya, başarmak istediği hedeflere bağlı olarak Osmanlı Devleti'nin de yardımıyla Kafkasya'daki Müslümanları ve Gürcüleri Rusya'ya karşı ayaklandırarak Rusya'yı içerden zayıflatmak istiyordu. Bunun için de Gürcü halkı ve milliyetçileriyle kurduğu yakın ilişkilere güveniyordu.

Almanya'yı Kafkasya ile ilgilenmeye teşvik eden başka önemli sebepler de vardı. En başta gelen sebep Kafkasya'da üzerlerine siyaset inşa edilebilecek hatırı sayılır oranda Alman nüfusu yaşıyor olmasıydı. Kafkas Almanlarının çoğu Rus İmparatorluğu'nun teşvikiyle 1818'de ekonomik sebeplerden dolayı Würterberg'den Rusya'ya göç etmiş kültürlü kimselerden oluşuyordu. Bu sayı 1914 tarihinde bütün Rusya'da 2,4 milyona ulaşmıştı. Bölgede Almanların bulunması Almanya'yı böyle bir politika gütmeye cesaretlendiriyordu.³

Aynı zamanda Kafkasya'nın ekonomik potansiyeli sanayileşen Almanya'nın acilen ihtiyaç duyduğu hammadde ihtiyacı için bölgeyi cazip bir hedef haline getiriyordu. İngiltere ve Fransa gibi dönemin sömürge imparatorlukları hammadde ihtiyaçlarını elde ettikleri geniş topraklardan sağlayabiliyorken, Almanya için böyle bir imkân kalmamıştı. Kafkasya, sanayisi için gerekli yeraltı ve yerüstü, özellikle de petrol kaynakları açısından Almanya'nın ihtiyacını fazlasıyla karşılayabilecek düzeydeydi.⁴

Almanya, Kafkasya Politikası'ndan savaş süresince taktik bazı çıkarlar da umuyordu. Kafkasya'da meydana gelecek ayaklanmalar önemli miktarda Rus ve İngiliz kuvvetlerini bölgeye çekecek ve Avrupa cephelerinde zor durumda olan müttefiklerin yükünü hafifletecekti. Lejyonun kurulması hem

² Alman Emperyalizmi ve hedefleri konusunda geniş bilgi için bkz. Karl Vonwinterstetten, *XX. Yüzyıl Başında Alman Emperyalizmi ve Türkiye*, Haz. Faruk Yılmaz, Ankara 2002; Mustafa Çolak, *Alman İmparatorluğu'nun Doğu Siyaseti Çerçevesinde Kafkasya Politikası (1914-1918)*, Ankara 2006, s.281.

³ John F. Baddeley, *Rusların Kafkasya'yı İstilas ve Şeyh Şamil*, Çev.Sedat Özden, İstanbul 1995, s.36-38,45,66; Memmedova İrade Malik Kızı, “19. Yüzyılın 80-90'lı Yıllarında Güney Kafkasya'nın Etnografik Haritası (Kars ve Diğer Bölgeler)”, *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, C:1, S.2/2012, s.87-99; Nedim İpek, “Kafkaslar'dan Anadolu'ya Göçler (1877-1900)”, *Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, S.VI/1991, s. 97-134.

⁴ Çolak, *a.g.e.*, s. 17; Mustafa Çolak, “Osmanlı-Alman Rekabeti Çerçevesinde Kafkas Müslümanlarının Bağımsızlığı ve Bakü Meselesi (1917-1918)”, *History Studies*, Volume 6, Issue 1/January 2014, s.33.

Rusya'ya karşı bağımsızlık hareketlerine girişen Kafkasya halklarını ayaklanmaya teşvik edecek, hem de ileride kurulması planlanan Gürcistan Devleti'nin çekirdeğini oluşturacaktı. Yine III. Ordu'ya takviye sağlayacak, özellikle de *Gürcü İhtilal Komitesi*'nin eline güçlü bir propaganda aracı verecekti.⁵

Kafkasya müttefik Almanya gibi Osmanlı Devleti'nin de kolay vazgeçemeyeceği önemli bir bölge idi. Bölgede üzerine siyaset inşa edilebilecek Müslüman ve Türk nüfusun bulunması, stratejik önem ve ekonomik kaynaklar Osmanlı Devleti'nin politikalarını da birinci derecede şekillendiriyordu. Dönemin politikalarını tek başına belirleyen İttihat ve Terakki ileri gelenleri devleti eski gücü ve itibarına kavuşturacak esas bölgenin Kafkasya olduğuna inanıyorlardı. Ana hedef Almanlarınki gibi Rusları bölgeden uzaklaştırmaktı. Rusların bölgeden çıkarılmasıyla Azeri ve Gürcü siyasetçilerin de savunduğu üç otonom parçadan oluşacak *Kafkasya Federasyonu* kurulacaktı. Savaş öncesinde bölgeden gelen olumlu haberler de Osmanlı idarecilerinin politikalarını şekillendirmelerinde teşvik edici rol oynamıştır. Savaş öncesinde Trabzon Valiliğine ulaşan bir istihbarat bilgisi Rusya'nın Kafkasya'da içine düştüğü zor duruma işaret ediyordu. Alman istihbarata göre "*Hristiyan Gürcülerin sadakâtle hizmet edeceklerine dair Rusya'ya te'minât-ı kat'îye verdikleri bu beyanâtın bir kısmını tasdik etmekle beraber ...umûmen Kafkasya sekenesinin kıyama müheyya bulduklarını ...Gürcülerin bidâyeten izhar-ı sadakât eder gibi görünmeleri bir nümâyışten ibaret olub hududlara sevk edilmeleri te'sirlerini mucib*" olduğu belirtiliyordu.⁶ Almanya ve Osmanlı Devleti'nin savaştan önceki beklentisi hem Kafkas halkları, hem de özellikle Gürcüler arasında Rusya'ya karşı bir ayaklanmanın çıkartılabileceği şeklindeydi.⁷

Bölgeye yönelik politikalarda üçüncü taraf ise Gürcülerdir. Rusların iç politikalarından dolayı müttefik devletlere yanaşan Gürcüler Almanlar ile görüşmeler yapmaya başlamışlardı. Bu görüşmeler bütün sorunları çözemediğinden savaş boyunca görüşmeler aralıklarla devam etmiştir. Almanya ile Gürcüler arasındaki görüşmeler İstanbul'daki Gürcü Kilisesi temsilcileri ve

⁵ Limon von Sanders, *Türkiye'de Beş Yıl*, Çev. Eşref bengi Özbilen, İstanbul 2011, s.178; Vahdet Keleşyılmaz, "I. Dünya Savaşı Başlarında Kafkasya ve Çevresine İlişkin Stratejik Yaklaşım ve Faaliyetler", *Türkler*, C.13, Ankara 2002, s.392-397.

⁶ *BOA, DH.EUM.2.Şb.*, 1/40, Dahiliye Nezaretinden Trabzon Vilayetine Telgraf, 14 Şevval 1332/ 5 Eylül 1914; Osmanlı Devlet adamları Kafkasya'da savaşın başlamasıyla birlikte büyük ayaklanmaların çıkacağına inanıyorlardı. Savaş öncesinde bir kısım karışıklıklar da çıkmıştır. Geniş bilgi için bkz. *BOA, BEO*, 3980/298465, 2 Muharrem 1330/24 Aralık 1911; *BOA, BEO*, 3981/298520. 4 Muharrem 1330/26 Aralık 1911; *BOA, DH.SYS.*, 3/17. 1 Recep 1330/17 Haziran 1912; *BOA, DH.SYS.*, 25 Zi'l-kade 1329/17 Kasım 1911; *BOA, DH.SYS.*, 39/33, 27 Muharrem 1330/18 Ocak 1912.

⁷ Genelkurmay Başkanlığı, *1. Dünya Harbinde Türk Harbinde Türk Harbi Kafkas Cephesi 3. Ordu Harekâtı I*, Ankara 1993, s.92.

yurt dışına kaçmak zorunda kalan Gürcü Komitesi üyeleri olmak üzere iki koldan yürütülmüştür. 3 Eylül 1914'teki görüşmede kilise temsilcileri kesinlikle herhangi bir devlete bağlı veya bağımlı olmayı kabul etmeyeceklerini içeren tam otonomi isteklerini Almanya ve Avusturya-Macaristan'a iletmışlerdi. Devletin kesin sınırlarının daha sonra belirlenmesine ise razı olmuşlardı. Berlin'deki "Gürcü Milli Komitesi"nin önde gelen iki yöneticisi Prens Georg Maçabelli ve Michael Tseretheli ise bağımsız "Kafkasya Devletler Birliği"nin üç otonom devletinden birisini oluşturacak Gürcistan Krallığı'nı esas alan bir plan sunmuşlardı. Maçabelli'nin 29 Nisan 1915 tarihli Almanya'ya sunduğu diğer bir raporda, istekler Gürcistan'a silah yardımı yapılması, ayaklanmaların desteklenmesi, geçici bir hükümetin kurulması ve bağımsızlıklarının ittifak devletleri tarafından tanınması olarak sıralanmıştı. Almanya'nın İstanbul Büyükelçisi Wangenheim 14 Eylül 1914'te ileri sürülen şartları kabul etti. Almanya'nın vermiş olduğu garanti Gürcistan'ın bağımsızlığını kabul ediyor, aynı zamanda kurulacak devletin sınırlarını genel hatlarıyla belirliyordu.⁸

Gürcü Lejyonu'nun Kurulması ve Faaliyetleri

Osmanlı Devleti'nin Gürcü milliyetçilerle ilişkileri ve bölgeye yönelik planları Almanya'dan önce başlamıştır. Bu çalışmaları 1905 Rus İhtilali ardından meydana gelen gelişmelere kadar götürmek mümkündür. İhtilalin başarısız olmasından sonra ülke dışına kaçmak zorunda kalan Gürcü aydınların bir kısmı Avrupa'ya özellikle de Cenevre ve Berlin'e giderken, bir kısmı da Osmanlı Devleti'ne sığınmışlardır. Osmanlı Devleti'ne sığınan bu kişiler İstanbul, Trabzon ve Samsun'da yerleşmişler ve Osmanlı devlet adamlarının desteğini de kazanmışlardır. Feriköy'deki Gürcü Manastırı Osmanlı Devleti'ndeki Gürcü Komitesi'nin fiili merkezi durumuna gelmişti. Bu Gürcü aydınları arasında Osmanlı devlet adamlarıyla geliştirdiği sıcak ilişkilerden dolayı Gürcü din adamı Archimandrite Nicolas'ın ayrı bir yeri vardır. Nicolas'ın Osmanlı Devleti'ne yanaşması kişisel düşüncelerinden kaynaklanıyordu. Nicolas, yakında çıkacak savaşın en önemli mücadele alanının Kafkasya olacağını ve bu sebeple her iki tarafın da işbirliğine gitmesinin iki tarafa da yarar getireceği düşüncesindeydi. 1909'dan itibaren Rusya hakkında sunduğu layihalarla Osmanlı devlet adamlarının yardımını almaya çalışan Nicolas, ısrarlı istekleri karşılığı yardım sözü almıştır.⁹

Osmanlı Devleti'nin ilk çalışmaları Osmanlı istihbarat teşkilatı *Teşkilat-ı Mahsusa* öncülüğünde yürütülmüştü. Savaşın kısa süre önce *Teşkilat-ı*

⁸ Çolak, a.g.e., s.89-91.

⁹ Vahdet Keleşyılmaz, "Kafkas Harekâtının Perde Arkası", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, C.XVI, S.47 (Temmuz 2000'den Ayrı Basım), s.298-301; Sadık Sarısan, "Trabzon Mıntıkası Teşkilat-ı Mahsusa Heyet-i İdaresinin Faaliyetleri ve Gürcü Lejyonu", *XIII. Türk Tarihi Kongresi, III.Cilt / I.Kısım (Kongreye Sunulan Bildiriler 4-8 Ekim 1999, Ankara)*, Ankara 2002, s.495-533.

Mahsusa'nın Trabzon merkez başkanı Rıza Bey'in gayretleriyle Batum ve çevresinde çekirdek bir teşkilat kurulmuştu. Çalışmaları yakından takip eden Ruslar sınıra yakın gerçekleşen faaliyetlerden tedirgin olduklarından Gürcü komitecilerin ileri gelenlerini savaş sahasından uzak bölgelere sürdüler. Ardından sınır bölgelerinde denetimlerin artırılması silahlı Gürcü çetelerinin iç bölgelere çekilmesine yol açtı. Bu durum ülke dışı ile haberleşme imkânlarını zorlaştırdı. Bu sırada Osmanlı Devleti ile yakın ilişkiler kurmuş olan Nicolas, yakın adamlarıyla birlikte Trabzon'a gelerek işbirliği yapmaya başladı. Nicolas'ın katılımı ile ivme kazanan teşkilatı, genişletmek ve etkinliğini artırmak üzere Sohum'a emekli Yüzbaşı Koç Bey ile Emir Süleyman Bey, Tiflis'e ise Haydar Bey gönderildi. Bu çalışmalar sonucu Gürcü direniş örgütü ile Osmanlı istihbarat teşkilatı arasında yakın ilişkiler kurulmuş ve teşkilatlanmada önemli mesafeler kat edilmişti.¹⁰

Nicolas, Trabzon'a gelir gelmez Rıza Bey'in yardımcılarıyla ülke içindeki direnişçiler ile irtibata geçerek propaganda yapmak üzere birkaç arkadaşını Gürcistan'a gönderdi. Trabzon Teşkilat-ı Mahsusa Reisi Rıza Bey, Nicolas'ın Gürcüler arasında diğerlerinden daha güvenilir ve nüfuzlu olduğunu düşündüğünden kendisiyle işbirliğine gidilmesini destekliyordu. Bu sırada Nicolas, Ağustos 1914'de İsviçre'de bulunan Gürcü mülteci aydımlardan bir kaçını telgraf ile İstanbul'a çağırmişti. Ancak, gelen Gürcü aydınlar ile Nicolas arasında şahsî sürtüşmelerin başlaması ayaklanma planlarının gerçekleştirilmesine engel olmakla kalmamış, yeni gelenlerle anlaşamayacağını anlayan Nicolas İstanbul'a dönmüştür.¹¹ Nicolas'ın İstanbul'a dönmesiyle *Gürcü Komitesi*'nin idaresi Avrupa'dan gelen Gürcü aydınların eline geçmiş ve Almanya'nın nüfuzu artmıştır.¹²

Almanya'nın stratejik hedeflerine ulaşmak için Gürcülerden bir lejyon kurulması planını hayata geçirme düşüncesi savaşla beraber başlamıştı. Almanlar planı gerçekleştirmek için "*Kafkasya Federasyonu*" düşüncesini savunduklarından dolayı Avrupa'ya kaçan Gürcü aydımlarla ilişkiye geçtiler. İsviçre'ye gelen Gürcü milliyetçiler de böyle bir plana dört elle sarıldılar.¹³ Bu aydınların önde gelenlerinden biri olan Sosyalist Leo Keresselidse Ağustos 1914'te İsviçre'deki Alman Konsolosluğu ile irtibata geçerek ayaklanma planlarından bahsetmişti. Alman Dışişleri Bakanlığının da planı onaylaması

¹⁰ Sarısan, *a.g.m.*, s.497-508.

¹¹ Keleşyılmaz, "Kafkas Harekâtının Perde Arkası", s.298-301.

¹² Gürcü Komitesi üyeleri arasında lejyon çalışmalarına katılan çok sayıda kimse vardı. Bunlardan bazıları şunlardır. Feyzad Bey, Azabağazâde Osman Bey, Raseledze, İsmail Bekir, Rıfât Bey, Rıza Bey, Mehmet Bey, İzzet Bey, İsa Bey, Tavidgeridze, İnguridze, Kiknadze, Arçelta, Lordmanidze, Sergopoladze, Aliağazâde İskender Bey ve Sergey Lobadze. *BOA, YB (21)*, 9/1, 7 Mayıs 1916. Kafkasya Yerel Yönetim Yardımcısından Rusya Kafkas Temsilcisine Gönderilen Rapor. (Batum Arşivi, No: 1-1765, Rusça).

¹³ *BOA, YB(21)*, 9/1, 7 Mayıs 1916.

üzerine hemen çalışmalara başlandı. Ancak Almanlar Keresselidse'nin Gürcüler arasındaki nüfuzuna şüpheyle yaklaştıklarından genel bir araştırma ve istihbarat çalışması yaptıktan sonra görüşmelere başladılar. Yine aynı sebeplerle Almanya'ya sığınan ve Berlin'de "*Gürcistan Milli Komitesi*"ni kuran Georg Maçabelli ve Michael Tseretheli de Almanya ile işbirliği yapmayı kabul etti. Gürcü aydınlar, ancak Almanya ve Osmanlı Devleti'nin destekleriyle Gürcistan'ın bağımsızlığını kazanacağına inandıklarından baştan beri Osmanlı topraklarında bir Gürcü lejyonu oluşturma düşüncesi taşıyorlardı.

Başlangıçta planı tek başına tasarlayan Almanya, Osmanlı idarecileri planı onaylamazlarsa yalnız hareket etmeye karar vermişti. Plana göre, Gürcülere silah sevkiyatı Gürcü asıllı Osmanlı subay ve memurlarının yardımıyla Rize ve Trabzon üzerinden gizlice yapılacaktı. Ancak böyle bir planın riskleri Almanya'yı Osmanlı Devleti ile birlikte hareket etmeye mecbur bırakmıştır.¹⁴

Almanya böyle bir planın uygulanabilmesi için öncelikli olarak Gürcü temsilciler ile Osmanlı idarecilerinin anlaşması gerektiğinin farkındaydı. Bu amaçla Keresselidse, görüşmeler yapmak üzere İstanbul'daki Alman Büyükelçiliğine gönderilirdi. Büyükelçi Wangenheim, Eylül 1914'te Keresselidse ve İttihat Terakki üyesi Enver ve Talat Paşaları buluşturdu. İttihat Terakki ileri gelenleri, temelde III. Ordu'nun emrinde olmak ve donatımını Almanların sağlaması şartıyla, Trabzon'da bir Gürcü Lejyonu'nun kurulması planını kabul ettiler. Ancak otonomi konusunda çıkan anlaşmazlıklar yüzünden görüşmeler uzadığından, ancak Aralık ayında anlaşmaya varılabildi. Anlaşmaya göre; Ruslardan alınacak topraklar üzerinde geçici hükümet kurulacak, Osmanlı Devleti kurulacak yeni hükümeti ve devleti tanıyacak, ancak Gürcistan içişlerinde bağımsız, dışişlerinde ise Osmanlı ile birlikte hareket edecekti. Antlaşmayı, Gürcü Komitesi adına Keresselidse'nin imzalamasına karşılık, Osmanlı tarafından bakan yerine kabine şefi'nin imzalaması taraflar arasında güven-sizlik oluşturmuş ve temel konularda anlaşılmasına rağmen ufak çatışmaların devam etmesine yol açmıştır.

Mevcut anlaşmazlıkları gidermek üzere Almanya'nın arabuluculuğuyla görüşmelere devam edilmiştir. Almanya Büyükelçisinin çabalarıyla Gürcü Lejyonu'nun çalışma şeklini de içeren yeni anlaşma 16 Ekim 1915'te imzalandı. Anlaşmanın lejyonun kuruluşu ve işleyişi ile ilgili maddelerine göre; Osmanlı Devleti, toprakları üzerinden gönderilecek silahların sevkiyatına yardımcı olacak, aynı zamanda lejyonun eğitimini sağlayacaktı. Askerler Almanya, Avusturya-Macaristan ve Osmanlı Devleti'ndeki esir kampları ile Rus işgalinden kaçarak Osmanlı topraklarına sığınan göçmenler ve Gürcistan'dan gelecek gönüllülerden sağlanacak, lejyonun subayları ise Gürcü Komitesi tarafından atanacaktı.¹⁵ Antlaşma çatışmaları büyük oranda çözüme kavuşturmuştu.

¹⁴ Çolak, a.g.e., s.68-70, 92.

¹⁵ Serpil Sürmeli, *Türk-Gürcü İlişkileri (1918-1921)*, Ankara 2001, s.19; Çolak, a.g.e., s.148-162;

Taraflar arasındaki görüşmeler devam ettiği sırada *Trabzon Valiliği ve Lazistan ve Havalisi Kumandanlığı*'na lejyonun kuruluşu ve yapısı hakkında iki talimatname gönderildi. 2 ve 14 Eylül 1915 tarihli iki ayrı talimatnamede lejyonun teşkilat yapısı açıklığa kavuşturuluyordu. Buna göre; lejyon Osmanlı piyade tabur teşkilatına uygun olarak kurulacak, hem Osmanlı hem de Gürcü sancağı taşıyacak, askerlerin kıyafet ve teçhizatları Osmanlı ordusunun aynısı olacak ve subay, astsubay ve erlere Osmanlı ordusundaki rütbe karşılıklarına denk maaş verilecekti.¹⁶

Anlaşma imzalandığında Trabzon'da Keresselidse'nin yanında yirmi beş kişiden oluşan bir gönüllü birlik bulunuyordu. Lejyonun aceleyle 200 kişiye çıkarılarak Gürcistan'da çalışmalara başlaması kararlaştırıldı.¹⁷ Alman istihbarat görevlisi Mosel ve Surguladze gibi Gürcü Komitesi üyeleri de Trabzon Valiliği ve *Lazistan ve Havalisi Kumandanlığı*'ndan aldıkları yetki belgeleriyle Canik çevresinde gönüllü toplamaya başladılar. *Lazistan ve Havalisi Kumandanlığı* da Canik Mutasarrıflığı'na gönderdiği telgrafla göçmen Gürcülerden lejyona katılacak olanlara kolaylık gösterilmesini istedi. Mosel, Canik Sancağı'ndaki Gürcü göçmen köylerine yönelik propaganda faaliyetlerine ağırlık veriyordu. Bu gayretlerinin neticelerini de ciddi anlamda almaya başladı. Canik mutasarrıfının belirttiğine göre göçmenlerin "*kısm-ı ekseri*" lejyona katılmıştı. Kasım 1915 itibariyle Gürcü göçmenlerden Ünye'de 30 ve Samsun'da 19 kişi kaydedilerek Trabzon'a sevk edilmiş ve ailelerine mesken kiralanarak 8 mecediyeyi geçmemek şartıyla 2'şer mecediye maaş bağlanmıştı. Lejyona Trabzon, Rize, Sivas ve Amasya gibi göçmenlerin yoğun olarak bulunduğu yerlerden de katılımlar oluyordu.¹⁸

Öte yandan Almanya, esir kamplarından asker temini çalışmalarına da başlamıştı. Başlangıçta, lejyon askerlerinin çoğunluğunu Rusya'dan Osmanlı topraklarına göç etmiş Gürcü Müslümanlar oluşturuyordu.¹⁹ Ancak Haziran 1915'te esir kamplarına yönelik propaganda faaliyetlerinin başlamasından sonra kamplardan lejyona katılan asker sayısı gittikçe artmaya başladı. Bu amaçla Yorgi Maçabelli ve Keresselidse Almanya'daki esir kamplarını tek tek dolaşarak çalışmalarda bulunuyorlardı. Ancak, zamanla kamplarda ciddi engeller ortaya çıkmaya başlamıştı. Esir kamplarındaki Rus ve Ermeniler

Mosel Teşkilât-ı Mahsusa ve kendisine bağlı gönüllü kuvvetlerin gücünü görmek üzere Eylül 1914'de Trabzon'da incelemelerde bulunmuştur. *BOA, DH.ŞFR.*, 442/72. Trabzon Vilayetinden Dahiliye Nezaretine Telgraf. 16 Eylül 1330 (29 Eylül 1914); Keleşylmaz, "Kafkas Harekâtının Perde Arkası", s.284.

¹⁶ Sarısan, *a.g.m.*, s.519; *BOA, YB(21)*, 9/1, 7 Mayıs 1916; Sürmeli, *a.g.e.*, s.19.

¹⁷ *BOA, DH.ŞFR.*, 444/125. Trabzon Vilayetinden Dahiliye Nezaretine Telgraf. 5 Teşrinievvel 1330 (18 Ekim 1914).

¹⁸ *BOA, DH.ŞFR.*, 495/63. Canik Mutasarrıflığından Dahiliye Nezaretine Telgraf. 18 Teşrinievvel 1331 (31 Ekim 1915); Sarısan, *a.g.m.*, s.520.

¹⁹ *BOA, YB (21)*, 9/1. 7 Mayıs 1916.

lejyona katılacak kişilerin ailelerini Sibiryaya'ya sürdürecekleri tehdidinde bulduklarından gönüllü katılımı istenen düzeye ulaşamadı. Çalışmalardan sonra Kasım 1915'de lejyonun mevcudu 620 kişiye ulaşmış ve 7 subay idaresindeki lejyon 250'şer mevcutlu iki bölüğe ayrılmıştı. Bu oran planlanan sayıya karşılık gelmiyordu. Yeterli sayıya ulaşamaması üzerine Mosel, Sivas ve Samsun, Gürcü Komitesi üyesi Abhazya prenslerinden Sia Bey ise Rize çevresindeki göçmenler arasında propaganda faaliyetlerine ağırlık verdi.²⁰

Almanya'daki esir kamplarından lejyona katılan subaylar Şubat 1916'da Trabzon'a gelmeye başladılar. Kasım 1916'da lejyonun büyük çoğunluğunu artık kamplardan gelen askerler oluşturmaya başlamıştı.²¹ Almanya, Yarbay Stange'ın beklentisi doğrultusunda saldırı yapılabilmesi için 3000 kişilik bir kuvvet toplamayı ümit ediyor ve lejyonun çalışmaları sonucu özellikle Kutaisi gibi bölgelerden 50-60000 kişinin ayaklanmalara katılarak destek vereceklerini hesaplıyordu. Maçabelli ise Acara bölgesinden Osmanlı Devleti'ne sığınan göçmenler de dâhil edildiğinde 7-8000 kişilik bir sayıya ulaşabileceğini ümit ediyordu. Gürcü Komitesi, Nisan 1916'da hala 1000 kadar savaş esirinin daha lejyona katılacağını hesaplıyordu. Ancak, lejyon hesaplanan sayıya hiçbir zaman ulaşamadı. Aralık 1915'te 500, Ocak 1916'da 800, Şubat 1916'da 1000 ve Mart 1916'da ise 1200 kişiye ulaşılmıştı. Ancak erzak sıkıntısı ve III. Ordunun Ruslar karşısında sürekli geri çekilmesi sonucu lejyon önce Giresun'a, daha sonra ise Samsun'a çekilmek zorunda kaldı. Yolda moral çöküntüsünden kaynaklanan firarlar ve bulaşıcı hastalıkların sebep olduğu ölümler yüzünden asker sayısı gittikçe azalmaya başlamıştı. Ağustos 1916'da Giresun'da 14 subay ve 700 asker kalmıştı. Ocak 1917'de ise hastalıklar da eklenince bu sayı 200'e kadar düştü.²²

Lejyon merkezi başlangıçta Gürcistan'a yakın olması da göz önünde bulundurularak Trabzon olarak belirlenmişti.²³ Lejyon'un erzakı deniz yoluyla Samsun'dan sağlanıyordu. Ancak erzak sağlayacak yeterli sayıda deniz aracının olmaması hem III. Ordu'nun hem de lejyonun sık sık yiyecek sıkıntısı çekmesine yol açıyordu. Buna bir de III. Ordu'nun geri çekilmesi sonucu Trabzon'un Rus tehdidi altına girmesi eklenince, lejyon Mart 1916'da erzakın daha bol olduğu Samsun'a nakledildi. Ancak burada da benzer sıkıntılar yaşanınca, Ağustos 1916'da Tirebolu'ya aktarıldı. Erzak sıkıntısının devam etmesi üzerine İstanbul'daki Alman Askeri Ataşesi, lejyonun yiyeceğin bol ve ucuz olduğu Ankara veya Amasya'ya taşınmasını teklif etti. Ancak cephedeki yeni gelişmelerden dolayı bu teklif gerçekleştirilmedi.²⁴

²⁰ Çolak, *a.g.e.*, s.98; Sansaman, *a.g.m.*, s.520; *BOA, YB(21)*, 9/1, 7 Mayıs 1916.

²¹ *BOA, DH.ŞFR*, 70/222, Dahiliye Nezaretinden Canik Mutasarrıflığına Telgraf, 14 Safer 1335 (10 Aralık 1916).

²² Çolak, *a.g.e.*, s.98-100; *BOA, YB(21)*, 9/1, 7 Mayıs 1916.

²³ *BOA, YB(21)*, 9/1. 7 Mayıs 1916.

²⁴ Çolak, *a.g.e.*, s.100.

Lejyonun hayata geçirilmesinden kaldırılmasına kadar özellikle Osmanlı yerel idarecileri ile Gürcüler arasında bazen artan bazen de azalan anlaşmazlıklar çıkmıştır. Genellikle anlaşmazlıklar yerel idarecilerin lejyona karşı takınmış oldukları farklı tutumlardan kaynaklanıyordu. Trabzon'daki yerel idareciler arasındaki kafa karışıklığı kendi aralarında da sık sık anlaşmazlıklara ve tartışmalara sebep oluyordu.²⁵ Bu anlaşmazlıklar İstanbul Konsolosu Wangenheim'in İttihat Terakki'nin etkin idarecileri Enver Paşa ve özellikle de Dâhiliye Nazırı Talat Paşa ile kurduğu şahsî bağlantılar yoluyla aşılabilmektedir. Gürcü Komitesi üyeleri Rıza Bey dışındaki Trabzon'daki yerel Osmanlı idarecilerinin tutumlarından şikâyet etmekteydiler. Özellikle Teşkilât-ı Mahsusa üyeleri Nail Bey ve Kemal Bey talimat ve anlaşma haricinde hareket edebilecekleri şüphesiyle merkezî hükümetin işbirliği emrini isteksiz yerine getiriyorlardı. Dahiliye Nazırı'nın Rıza Bey'e çektiği telgrafta lejyondakilerin kendisi dışında yerel memurlardan şikayetçi olduklarını, buna karşılık "*zamanın ehemmiyet ve nezaketi derpiş olunarak vifâk.. muhafazası için icab edenlere vesayayı lazime ve müessire ifasıyla bunların hoşnud edilmesi*" gerektiği belirtiliyordu.²⁶ Trabzon'daki Teşkilat-ı Mahsusa'nın etkin kişilerinden Nail Bey, Rıza Bey'in aksine Keresselidse'ye güvenilemeyeceği, ancak Mosel ile çalışılabileceği düşüncesini İstanbul'a bildirmişti.²⁷ Trabzon'daki İttihat Terakki ileri gelenleri lejyonun Alman nüfuzunda olmasını kabullenemediklerinden "*Gürcü Lejyonu*"nun kurulmasına hiçbir zaman olumlu yaklaşmamışlardır. Onların gündemlerinde daha ziyade Kafkasya'daki Müslümanlar bulduğundan onlarla yakın ilişkiler kurulması taraftarıydılar.²⁸

Osmanlı Devleti'nin temel lejyon politikası askerî bir teşkilat olarak kalmasını sağlamak, ancak kendi topraklarında sıkıntılara yol açabilecek siyasi yapıya dönüşmesine engel olmaktı. Savaşın ilerleyen zamanlarında ortaya çıkan çekinceleri de yansıtan "*Gayet mahremdir*" kayıtlı belge Osmanlı siyasetçilerinin lejyon politikasını özetlemektedir. Belge lejyondan yarar sağlamak için askerî ve siyasî yönden desteklenmesi gerektiğini kabul etmekte, ancak "*hidemât-ı mülkiye ve belediyede müstahdem olub her şeyden evvel bir hükümet memûru olan Gürcü memurların hükümetin siyaset-i umûmîyesi ve nokta-i*

²⁵ BOA, DH.ŞFR., 56/9. Dahiliye Nezaretinden Trabzon Vilayetine Telgraf. 5 Zi'l-kâde 1333 (15 Eylül 1915).

²⁶ BOA, DH.ŞFR., 49/11-1. Dahiliye Nezaretinden Trabzon Vilayetine Telgraf. 28 Safer 1333 (14 Ocak 1915); BOA, DH.EUM.2.Şb., 71/5. Dahiliye Nezaretinden Trabzon Vilayetine Telgraf. 29 Safer 1333 (15 Ocak 1915); Keleşylmaz, "Kafkas Harekâtının Perde Arkası", s.285.

²⁷ BOA, DH.ŞFR., 444/124. Trabzon Vilayetinden Dahiliye Nezaretine Telgraf. 5 Şevval 1330 (18 Ekim 1914).

²⁸ BOA, DH.ŞFR., 60/64, Dahiliye Nezaretinden Trabzon Vilayetine Telgraf. 14 Rebiü'l-evvel 1334 (20 Ocak 1916); BOA, DH.ŞFR., 504/72, Canik Mutasarrıflığından Dahiliye Nezaretine Telgraf. 26 Kânunuevvel 1331 (8 Ocak 1916); Çolak, a.g.e., s.96; Sarısaman, a.g.m., s.520-521.

nazarı hilafına olarak bir siyaseti infiradiye ta' kib etmeleri ve buldukları muhitde Gürcüler arasında milliyet esasâtı üzerine telkinât ve teşvikâtta bulunmaları kat' iyyen şayan-ı tecviz ve musamaha olamayacağından bu kabil ahvâle ictisar eden memûrlara vilayetce vesâit-i münâsibe ile evvelâ telkinât ve ihtarât icrası ve hilaf-ı tebliğât mesleklerinde devam edenlerden azli ...vilayet dahilinde Gürcü olmayan mevaki' a becayişleriveyahud azl edilmek üzere isimlerinin inbası” istenmektedir.²⁹

Osmanlı Devleti, kendi topraklarındaki Müslüman Gürcü göçmenlerden gönüllü toplanmasını hiçbir zaman hoş karşılamamış ve gizli emirlerle engellemeye çalışmıştır. Canik mutasarrıfı Kemal'in “*Gürcü rüesâsının lejyon teşkili hakkındaki teşebbüsâtına dâir evvelce Üçüncü Ordu kumandanlığına gelen cevabda rüesây-ı mumaileyhin Hıristiyan Gürcülerinden efrad kayd etmelerine müsaâde fakat Müslüman Gürcülerinin iştirâkine sûret-i münasibede mümanaât edilmesinin iş' ar olunmasına binaen*” Gürcü gönüllülerin Trabzon'a nakline engeller çıkarıldığını belirten telgrafi bu temel siyaseti açıklamaktadır.³⁰ Osmanlı devlet adamları göçmenlerin maddî problemlerini çözerek, önde gelenlerine örtülü ödenekten maaş bağlayarak, vatandaşlığa geçmelerini teşvik ederek ve gönüllülerin nakline engeller çıkartarak sayının artmasını engelledi veya bir kısmının ayrılmalarını sağladı. Bu teşebbüslerden sonra Gürcü Komitesi göçmenlerden gönüllü elde edemez hale geldi.³¹ Osmanlı Genelkurmayı da Almanya ile birlikte hareket ederek projeler gerçekleştirse bile çoğu durumda Kuzey Kafkasya ve Azerbaycan girişimlerine ağırlık veriyordu.³²

²⁹ BOA, DH.ŞFR., 60/64, Dahiliye Nezaretinden Trabzon Vilayetine Telgraf. 14 Rebiü'l-evvel 1334 (20 Ocak 1916).

³⁰ BOA, DH.ŞFR., 504/72, Canik Mutasarrıflığından Dahiliye Nezaretine Telgraf. 26 Kânunuevvel 1331 (8 Ocak 1916).

³¹ Sarısamam, a.g.m., s.521.

³² BOA, DH.ŞFR., 48/130. Dahiliye Nezaretinden Aydın Vilayetine Telgraf. 5 Safer 1333 (22 Aralık 1914). Jandarma Alay Kumandanı Halil Edib Bey'in Kafkasya'ya Geçmesi hakkında; BOA, DH.ŞFR., 48/150. Dahiliye Nezaretinden Trabzon Vilayetine Telgraf. 6 Safer 1333 (23 Aralık 1914). Kafkasya'da çetecilik yapmak üzere 500 kişilik bir kuvvetin Jandarma Yüzbaşısı Ahmet Bey'in emrinde hazırlanarak Trabzon'a gönderildiği hakkında; BOA, DH.ŞFR., 47/460. Dahiliye Nezaretinden Karesi Mutasarrıflığına Telgraf. 30 Teşrinisani 1330 (13 Aralık 1914). Balya Jandarma Bölüğünden Mahkum Giresunlu Hafız Hasan'ın Kafkasya'da çetecilikte kullanılması; BOA, DH.ŞFR., 47/96. Dahiliye Nezaretinden Trabzon Vilayetine Şifreli Telgraf. Dağıstan Havalisini bilen çeteciliğe yetenekli 100 kişilik bir ekibin bir hafta içinde Trabzon'da hazır bulundurulmaları için emir verilmiştir. 2 Muharrem 1333 (21 Kasım 1914); BOA, DH.ŞFR., 47/314. Dahiliye Nezaretinden Edirne Vilayetine Şifreli Telgraf. Vize Kaymakamı Ahmed Eyyub Bey'in Kafkasya'ya Gönderilmesi. 20 Teşrinisani 1330 (3 Aralık 1914); BOA, DH.ŞFR., 47/373. Dahiliye Nezaretinden Kudüs Mutasarrıflığına Şifreli Telgraf. 25 Teşrinisani 1330 (8 Aralık 1914); BOA, DH.ŞFR., 47/196. Dahiliye Nezaretinden Edirne, Hudavendigâr, Ankara Vilayetleriyle Bolu, İzmid, Çatalca, Kal'a-i Sultaniye, Karesi Mutasarrıflıklarına Telgraf. 8 Muharrem 1333/26 Kasım 1914. Kafkasya'da çetecilikte kullanılmak üzere Laz ve Çerkezlerden 200 kişinin hazırlanması; BOA, MV, 195/28, Meclis-i

Gürcü subaylar ile Almanlar arasında da zaman zaman disiplin sorunlarından kaynaklanan anlaşmazlıklar çıkıyordu. Rusya'da Müslümanların orduya alınmamasından dolayı lejyonu oluşturan Müslüman askerlerin eğitimleri büyük sorun oluşturuyordu. Aynı zamanda Gürcü subaylar Alman disiplin anlayışına uyum sağlayamadıklarından sık sık anlaşmazlıklar çıkıyordu. Bu temel eğitim problemi lejyonun hedeflerini gerçekleştirmesine de engel olmuştur.³³

Savaşın başlamasından sonra sevk ve organizasyonda beklenmedik bazı aksaklıklar ortaya çıkmaya başladı. Bu aksaklıkları gidermek amacıyla, Almanya'nın Kafkasya özel ajanı Louis Mosel Nisan 1915'de Maçabelli ve Tseretheli ile Berlin'de bir toplantı yaparak aldıkları kararları Alman Genelkurmayına bildirdiler. Toplantıda alınan en önemli karar, Erzurum'da Almanya'nın idaresinde Kafkasya ile irtibatı sağlayacak ve ayaklanmaları koordine edecek merkezî bir teşkilatın kurulması mutabakatıydı.³⁴ Karar Osmanlı Devleti'ne de bildirildi.³⁵ Bu istek Osmanlı Dışişleri Bakanlığı tarafından olumlu karşılanarak Erzurum'da kısa süre önce açılan Alman Konsolosluğu bünyesinde Kafkasya İrtibat Subaylığı bürosunun açılmasına izin verildi.³⁶ Bu göreve ise Kafkasya tecrübesinden dolayı 15 Mayıs 1915'de Tiflis eski Konsolosu Yüzbaşı Friedrich Werner Graf von Schulenburg atanmış, emrine de Mosel ile von Schmidt verilmiştir.

Lejyon, Almanya'nın Kafkasya İrtibat Subaylığı görevini yürüten Schulenburg'un emrinde idi. Schulenburg, Erzurum'a atanmasından sonra Gürcü Lejyonu'nu idare ile birlikte bütün Kafkasya'daki faaliyetlerin sevk, koordine ve idaresiyle görevlendirilmişti. Leo Keresselidse Binbaşı rütbesi ile lejyonun askerî faaliyetlerinden sorumlu komutanı olarak atandı.³⁷ Lejyonda Kasım 1915'ten Şubat 1916'ya kadar Leo Kresselidse, Şubat 1916'dan Nisan 1916'ya kadar Alman Teğmen Schliephack, Nisan 1916'dan Eylül 1916'ya kadar Schulenburg ve ardından kısa süreliğine Yüzbaşı İnguridse ve Kasım 1916'da da Alman Üsteğmen Graf von Galen komutan olarak görev yapmış-

Vükela Zabıt Varakası, 28 Muharrem 1333 (16 Aralık 1914). Çeşitli Sebeplerden Ceza Alanların Kafkasya'daki Çetelerde Gönüllü Kullanılması; *BOA, MV*, 195/116, Meclis-i Vükela Zabıt Varakası, 16 Safer 1333 (1 Ocak 1915). Mahpus Topçu Mülazım Şinasi Süleyman'ın Kafkasya'da İstihdam Edileceğinden Cezasının Te'cili.

³³ Çolak, *a.g.e.*, s.101-102.

³⁴ Çolak, *a.g.e.*, s.69-70; Louis Mosel, Artvin Savaşları'nda başarı göstermiştir. *BOA, DH.ŞFR.*, 48/319. Osmanlı Başkumandanlığından Trabzon Vilayetine Telgraf. 23 Safer 1333 (9 Ocak 1915).

³⁵ *BOA, İHR.*, 432/1331/L-13. Erzurum'da Alman Konsolosluğu Açılmasına İzin Verilmesi. 5 Şevval 1331 (7 Eylül 1913); *BOA, BEO*, 4211/315806. Erzurum'da Almanya Hükümeti'nce Bir Konsolosluk Açılmasına İzin Verilmesi. 8 Şevval 1331 (10 Eylül 1913).

³⁶ *BOA, DH.MTV.*, 10/68. Erzurum'da Alman Konsolosluğunun Açılmasına İzin Verildiği. 11 Şevval 1331 (11 Eylül 1913).

³⁷ *BOA, YB(21)*, 9/1, 7 Mayıs 1916.

lardır. Lejyon, Ağustos 1916'da kısa süreliğine Osmanlı gönüllü birliklerinin komutanı Hamdi Bey emrine verildi. Lejyon en faal döneminde ya Gürcü Komitesi üyeleri ya da Alman subayları tarafından idare edilmiştir. Gürcü Komitesi üyeleri komutanların Gürcülerden atanması konusunda ısrarcıydılar. Gürcü subayların atanmasında bu ısrar etkili olmuştur.³⁸

Askerî yönden lejyon, III. Ordu Komutanlığı'na bağlıydı. Anlaşma şartlarına göre, lejyonun harekât ve erzakından III. Ordu, malzeme ve para desteğinden ise Almanya sorumluydu. Ancak 1916 yılı başlarına kadar Sırbistan'ın itilaf devletleri safında yer almasından dolayı lejyona yeterli cephane sağlanamamıştır. Bağlantı kurulduktan sonra ancak Ekim 1917'de Kafkasya'ya büyük miktarlarda cephane ulaşabilmiştir. Bu gecikme, silaha hayatî derecede ihtiyaç duyan Kafkas gönüllüleri ve Gürcü lejyonunun ayaklanma girişimlerini yavaşlatmış ve olumsuz etkilemiştir.³⁹

Gürcü birlikleri savaşın başlamasıyla beraber Osmanlı düzenli birlikleriyle ortak harekâtlara katılmaya başladılar. Karadeniz kıyısı boyunca Rıza Bey müfrezesi ile beraber ilerleyen lejyon birlikleri ufak çatışmalardan sonra Borçka'yı ele geçirdi. Rıza Bey müfrezesi ile birlikte Borçka'ya kadar gelen Gürcü liderleri Sohüm ve Acara taraflarına dağılarak hükümet kurma çalışmalarına başladılar. Rıza Bey, Batum'un alınmasını teklif ediyordu. Batum'u alarak Rusları geri püskürtmek Kafkasya'daki diğer halkların da harekete geçmesine sebep olacağından planın uygulanmasında uzlaşıldı. Trabzon Valisi Cemal Azmi Bey'in de Batum'un düşürülmesinin Kafkas ahalisinin Osmanlı'ya karşı güvenini artıracaklarını belirtmesi üzerine harekâta izin çıktı. Hazırlıklarını tamamlayan Rıza Bey, Gürcü Komitesi üyeleri ile birlikte Atina'ya geldi, ancak cephedeki başka gelişmeler sebebiyle harekâtı iptal etmek zorunda kaldı. İstanbul'daki Gürcü Komitesi üyeleri Gürcü topraklarına yönelik saldırının devam etmesi konusunda Talat Paşa'yı ikna etmeye çalıştılar. Rıza Bey de Batum'a saldırı yapılması durumunda Tiflis'e kadar bölgedeki halkın ayaklanacağı düşüncesinde ısrar ediyordu. Ancak Osmanlı idarecileri Kafkas Cephesi'nde genel bir başarı elde edilmeden bir saldırı düzenlemeyi askeri strateji açısından doğru bulmadıklarından plana destek vermediler. Öte yandan Osmanlı kuvvetlerinin Batum'u tehdit etmeye başlamaları üzerine Ruslar General Liyakov'u bölgeye göndererek savunma hazırlıklarına başladılar. Rusların saldırıya geçmeleri üzerine silah ve cephane sıkıntısı çeken müfrezesi eski sınırlarına geri çekilmek zorunda kaldı.⁴⁰

³⁸ Çolak, *a.g.e.*, s.101-102.

³⁹ Çolak, *a.g.e.*, s.74; *BOA, DH.ŞFR.*, 50/150. Başkumandanlık Vekaletinden Sivas, Trabzon, Konya Vilayetleriyle Erzincan, Kayseri Mutasarrıflarına Telgraf. 15 Rebiü'l-ahir 1330/ 2 Mart 1915; Almanya lejyonun masraflarında kullanılmak üzere Trabzon'a 100 bin Ruble göndermiştir. *BOA, DH.ŞFR.*, 489/10. Trabzon Vilayetinden Dahiliye Nezaretine Telgraf. 21 Haziran 1331 (4 Temmuz 1915).

⁴⁰ Sarısaman, *a.g.m.*, s.502-513; Keleşşılmaz; "Kafkas Harekâtının Perde Arkası", s.290-302.

Lejyon, ihtiyaç durumunda iç harekâtlarda da kullanılmıştır. Osmanlı Genelkurmayı görülecek lüzum üzerine lejyon taburlarının eşkiya takibinde kullanılabilceği hususunda III. Ordu'ya izin vermişti. Lejyona, Şubat 1916'da Trabzon'u Ermeni çetelerine karşı koruma görevi verildi. Ancak Osmanlı ordusunun geri çekilmesi üzerine lejyon da geri çekilmek zorunda kaldı. Lejyon Samsun'da bulunduğu sırada Vehip Paşa'nın isteğiyle Rum çetelerine karşı kullanıldı. Lejyon bu çatışmalarda Osmanlı jandarma birliklerinden daha başarılı bir mücadele vermiştir. Yer yer Rus sınır birliklerine karşı başarılı baskın faaliyetlerinde de bulunmuştur.⁴¹

Başarısız Bir Çaba: Lejyonun Dağıtılması

III. Ordu'nun Ruslara karşı toprak kaybederek Gürcistan sınırından uzaklaşması lejyonun faaliyetlerini yerine getirmesini zorlaştırıyordu. Osmanlı kuvvetlerinin kısa sürede cephe hattını ilerletmesi mümkün görünmediğinden lejyonun geleceği tartışılmaya başlandı. Ayrıca, Almanlar ve Osmanlı Devleti nezdinde lejyonun başarısızlığı genel bir hayal kırıklığı yaratmıştı.⁴² Lejyon askerlerinin Osmanlı iç harekâtlarında kullanılması da Gürcüler arasında memnuniyetsizlik oluşturuyordu.

Nisan 1916'da Gürcü Lejyonu Sekreterliği Kafkasya ayaklanmaları başarılı olmazsa, askerlerin emeklilik maaşı ile Almanya veya Avusturya-Macaristan topraklarına yerleşmek istediklerini bildirdi. Kafkasya İrtibat Subayı Schulenburg da, Müslüman askerlerin Osmanlı topraklarına, Hristiyan askerlerin ise Macaristan'a yerleştirilmesi düşüncesindeydi. III. Ordu komutanı Vehip Paşa, Haziran 1916'da lejyonun tamamen dağıtılması taraftarıydı. Ağustos 1916'da Lossow da, Osmanlı kuvvetleri Gürcü topraklarına çok uzaklaştığından lejyonun artık askeri değerini kaybettiği düşüncesindeydi. Ancak, Alman Genelkurmayı aynı fikirde değildi. Genelkurmay, tam da Tiflis'te ayaklanmaların çıkmaya başladığı bir zamanda lejyonun görevine son vermenin Gürcüler üzerinde olumsuz etki oluşturacağı düşüncesindeydi. Sonuçta, Almanya'nın isteğiyle Osmanlı Devleti, Eylül 1916'da yeni gönüllüler alınmaması şartıyla lejyonun çalışmalarına devam etmesine izin verdi.

Lejyon birliklerinin iç harekâtlarda kullanılması, lejyonun Gürcü olmayan komutanların sorumluluğuna verilmesi ve ailelere verilen maddî desteğin yetersizliği gibi çeşitli sebepler yüzünden lejyonun kaldırılması taraftarlarının sayısı Gürcüler arasında da çoğalmaya başladı. Gürcü Komitesi ileri gelenlerinden Surguladze, Tseretheli, Osman Bey, Leo ve Goerg Keresselidse ise lejyonun moral anlamı üzerinde durarak, birliklerin dağıtılmaması bunun

⁴¹ BOA, DH.ŞFR., 69/143. Dahiliye Nezaretinden Canik Mutasarrıflığına Şifreli Telgraf. 4 Muharrem 1335 (16 Ağustos 1916); BOA, DH.ŞFR., 69/72. Dahiliye Nezaretinden Canik Mutasarrıflığına Şifreli Telgraf. 25 Zi'l-hicce 1334/ 23 Ekim 1916; Çolak, a.g.e., s.102-103.

⁴² BOA, YB(21), 9/1. 7 Mayıs 1916.

yerine Rus-Alman cephesinde Ruslara karşı kullanılmasını teklif ettiler. Bunun üzerine Alman Genelkurmayı lejyondan isteyenlerin Avrupa cephesinde Ruslara karşı savaşmalarını kabul etti.

Bu tartışmaların arttığı bir ortamda belirsizliği ortadan kaldırmak üzere Graf von Schulenburg Berlin'e gitti. Gürcü Komitesi ile Alman Genelkurmayı ve Dışişleri yetkililerinin 15 Aralık 1916'da vardıkları ayrıntılı anlaşmaya göre, lejyondan isteyenler bir Alman subayı emrinde Ruslara karşı savaşabilecek, istemeyenler ise bir defaya mahsus olmak üzere alacakları para ile sürekli izne ayrılacaklardı. Bu anlaşma çerçevesinde Alman Genelkurmayı 27 Aralık 1916'da Osmanlı Genelkurmayına lejyonun lağvı ile ilgili bir öneri sundu. Osmanlı tarafının da öneriyi kabul etmesinin ardından çalışmalara başlandı. Alman Genelkurmayı 6 Ocak 1917'de isteyenlerin Osmanlı ordusunda da görev alabileceklerini bildirdi. Osmanlı Devleti, lejyondaki Müslüman gönüllülerin kendi topraklarında kalmasını istediğinden çıkan anlaşmazlık alınan bu kararla giderilmiş oldu. III. Ordu'nun 8/9 Ocak 1917 tarihli ve 539 numaralı emri ile lejyon askerleri resmen terhis edilmeye başlandı. Mart 1917'de lejyonda yalnızca 15 subay ve 100 asker kalmıştı.

Mayıs 1917'de, 17 subay ve 130 Gürcü askeri Almanya'ya getirilerek "*Gürcistan Ayaklanma Lejyonu*" adı altında Alman ordusunda nöbetçi hizmetlerde kullanılmak üzere eğitime alındılar. Kafkasya İrtibat Subayı Graf von Schulenburg, 7 Mayıs 1917'de, lejyonun tamamen dağıtıldığını ve İstanbul'da 1 subay ile 13 takım askerin kaldığını belirtiyordu.⁴³ Böylece, müttefiklerin Kafkasya'da ayaklanmalar konusunda büyük ümitler bağladıkları Gürcü Lejyonu, daha çalışmalarına tam başlayamadan çeşitli sebeplerden dolayı kaldırıldı.

Sonuç

Almanya, Rusya'ya karşı askerî ve siyasî planlarını gerçekleştirmek amacıyla lejyon fikrini ortaya atmış, müttefiki Osmanlı Devleti'ni de bu düşünceye ikna etmişti. Bunun için de 1905 Rus ihtilâlinde kaçıp Almanya ve Avrupa'nın çeşitli ülkelerine sığınmak zorunda kalan Gürcü aydınlardan yararlanmıştı.

Almanya'nın teşebbüsten en önemli beklentisi, Rusya'yı kendi topraklarında vurmaktı. Kafkasya'da Müslüman halk Osmanlı Devleti, Gürcüler ise Almanya'nın nüfuzu ile isyan edecek, böylece Kafkasya'da Rus egemenliği sarsılacak, bundan sonra Almanya Rusya'dan kopardığı topraklar üzerinde kendisine yakın Gürcülerin de içinde bulunduğu üç federasyon bölgesinden oluşan *Kafkasya Birliği* adı altında bir devlet kuracaktı. Bu hedefler Almanya'nın ortaya koyduğu *Weltpolitik* olarak formüle edilen Dünya politikasının parçasıydı. Daha yakın hedefi ise Rus ordularını Avrupa cephesinden uzak

⁴³ Çolak, *a.g.e.*, s.104-107; Sarsaman, *a.g.m.*, s.522-523; Sanders, *a.g.e.*, s.178.

tutarak Rus-Alman cephesindeki yükü hafifletmekti. Almanya, esas başarının Avrupa cephelerinde kazanılacak zaferlerle sağlanacağına inandığından dolayı bu cephelelerdeki asker sayısının azalmasına taktik olarak önem veriyordu.

Osmanlı siyasî ve askerî liderleri Osmanlı topraklarında bir lejyon kurulması düşüncesini başlangıçta onaylamasalar da lejyonu denetim altında tutabilmek için öne sürdükleri şartların kabul edilmesi üzerine bu düşüncüyü desteklemişler, ancak faaliyetlerini yakından takip etmeyi de ihmal etmemişlerdir. Osmanlı Devleti, Kafkasya'da Müslüman ve Türklere yönelik politikalar uygulamayı tercih etmiş, bunu politik hedeflerine daha yakın görmüştür. Politik hedeflerin farklılığı müttefik Almanya ile Osmanlı Devleti'nin zaman zaman çatışmasına yol açmış, ancak çatışmalar büyümeden orta yol bulunmuştur.

Lejyon ufak karışıklıklar dışında planlanan büyüklükte ayaklanmalar çıkarmakta başarılı olamamıştır. Almanların umdukları politik hedeflere ulaşamamalarının en önemli sebeplerinden biri lejyona haddinden fazla ümit bağlamaları ve bunun sonucunda da hayalî beklentiler içine girmeleridir. Özellikle savaştan önce Gürcü aydınlarla yakın ilişki kurularak uzun bir hazırlık süreci geçirilmemesi başarısız olunmasının en önemli sebebidir. Aynı zamanda Gürcü halk ile irtibatı sağlamak için görevlendirilen kişiler ya Ruslar tarafından sıkı takip altında tutuldukları ya da yakalandıkları için organize imkânı bulunmamıştır. Osmanlı ordusunun geri çekilerek Gürcü doğal sınırlarından uzaklaşması lejyonun etkili görev yapmasına engel olmuştur. Ayrıca, Alman, Osmanlı ve Gürcü liderlerin çatışmaları sonucu anlaşmazlıkların çıkması ise bu gücün etkili kullanılmasını engellemiştir. Lejyona komuta eden Gürcü aydınlar ise askerlik mesleğinden anlamayan kişiler olduklarından askerlerin eğitimleri de yetersiz kalmıştır.

Lejyonda görev alan aydınlar daha sonra kısa süreliğine bağımsızlığını ilan eden Gürcistan'ın siyasî hayatında önemli roller üstlenmişlerdir. 1918'de ise Gürcistan kısa süreliğine olsa da tamamen Alman nüfuzu altına girmiştir. Bunda lejyon idaresinde söz sahibi Gürcü liderlerin büyük etkisi vardır.

KAYNAKLAR

1-Arşiv Kaynakları

MV (Meclis-i Valâ), 195/28; 195/116.

İ.HR. (İrade Hariciye), 432/1331/L-13.

DH.MTV. (Dahiliye Nezareti Mütenevvia), 10/68.

DH.ŞFR. (Dahiliye Nezareti Şifre Evrakı), 47/460; 47/373; 47/314; 48/319; 47/196; 70/222; 48/150; 50/150; 48/130; 69/143; 47/96; 60/64; 69/72; 49/11-1; 444/125; 444/124; 442/72; 56/9; 504/72; 495/63; 489/10.

DH,EUM.2.Şb. (Dahiliye Nezareti Emniyet-i Umumiye 2.Şube), 1/40; 71/5.

BEO (Babiali Evrak Odası Evrakı), 3980/298465; 4211/315806.

DH.SYS.(Dahiliye Nezareti Siyasi Kısım Evrakı), 3/17; 39/33.

YB(21) (Yabancı Arşiv Gürcistan Arşivindeki Türkiye ile İlgili Belgeler), 9/1.

2-Kitap ve Makaleler

ARMAOĞLU, Fahir, *20. Yüzyıl Siyasî Tarihi 1914-1980*, C: I, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara 1994.

BADDELEY, John F., *Rusların Kafkasya'yı İstilas ve Şeyh Şamil*, Çev. Sedat Özden, Kayıhan Yayınları, İstanbul 1995.

ÇOLAK, Mustafa, *Alman İmparatorluğu'nun Doğu Siyaseti Çerçevesinde Kafkasya Politikası (1914-1918)*, TTK, Ankara 2006.

-----, "Osmanlı-Alman Rekabeti Çerçevesinde Kafkas Müslümanlarının Bağımsızlığı ve Bakü Meselesi (1917-1918)", *History Studies*, Vol: 6, Issue 1/January 2014, s.33.

Genelkurmay Başkanlığı, *1. Dünya Harbinde Türk Harbinde Türk Harbi Kafkas Cephesi 3. Ordu Harekâtı*, C: I, Ankara 1993.

İPEK, Nedim, "Kafkaslar'dan Anadolu'ya Göçler (1877-1900)", *Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, S.VI (1991), s.97-134.

KELEŞYILMAZ, Vahdet, "I. Dünya Savaşı Başlarında Kafkasya ve Çevresine İlişkin Stratejik Yaklaşım ve Faaliyetler", *Türkler*, C:13, Ankara 2002, s.392-397.

-----, "Kafkas Harekâtının Perde Arkası", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, C: XVI, S.47 (Temmuz 2000'den Ayrı Basım), s.298-301.

SANDERS, Limon von, *Türkiye'de Beş Yıl*, Çev. Eşref bengi Özbilen, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2011.

MEMMEDOVA İrade Malik Kızı, "19. Yüzyılın 80-90'lı Yıllarında Güney Kafkasya'nın Etnografik Haritası (Kars ve Diğer Bölgeler)", *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, C: 1, S.2, (2012), s.87-99.

SARISAMAN, Sadık, "Trabzon Mıntıkası Teşkilâtı Mahsusa Heyet-i İdaresinin Faaliyetleri ve Gürcü Lejyonu", *XIII. Türk Tarihi Kongresi, III.Cilt / I.Kısım (Kongreye Sunulan Bildiriler 4-8 Ekim 1999, Ankara)*, Ankara 2002, s.495-533.

SÜRMEİLİ, Serpil, *Türk-Gürcü İlişkileri (1918-1921)*, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara 2001.

VONWINTERSTETTEN, Karl, *XX. Yüzyıl Başında Alman Emperyalizmi ve Türkiye*, (Haz. Faruk Yılmaz), Berikan Yayınevi, Ankara 2002.

